Ina SITNIC
Lector, Doctorand
Universitatea de Stat din Moldova
Chișinău, République Moldova

Evadând din comunismul spațiului românesc prin dublajul filmului "Interzis"

Rezumat: În articol ne propunem ca, prin intermediul dublajului de film, să facem o retrospectivă a manifestărilor regimului comunist care sufoca viața culturală a României anilor 1985-1989. În această perioadă traducerile din alte limbi erau foarte puține și doar lucrările conforme cu ideologiile comuniste erau traduse. Era o perioadă în care oamenii erau limitați în decizii, drepturi, alegeri. În România de la mijlocul anilor '80 începeau să-și facă tot mai simțită prezența filmele străine în special cele americane, introduse în țară ilegal, în care oamenii descopereau o lume nouă, diferită de ceea ce cunoșteau și vedeau zilnic. Prin urmare, exista necesitatea traducerii acestor filme – un proces interesant, dar și solicitant în același timp, pentru binecunoscuta voce a filmelor dublate ale anilor '80 – Irina Nistor. Conținutul prezentului articol descrie particularitățile dublajului de film prin modul în care această activitate se desfășura la acea epocă și printr-o evaluare a calității traducerii filmului în România.

Cuvinte-cheie: dublaj, România Comunistă, traducere de film, erori de traducere, evaluarea calității traducerii, entropie și compensare în traducere

Abstract: This article aims at making a retrospective view of the cultural life in Romania of 1985-1989 suffocated by the Communist regime. During this period the translations from other languages into Romanian were few and only the versions in line with the communist ideologies were made public. It was a period in which people were limited in their decisions, rights and choices. Thus,

in the middle of the 1980s foreign films, that could be found in Romania, were American films, in particular, entering the country illegally. Watching these films, people discovered a new life – very different from what they knew and saw daily. Consequently, there was a need to translate these films, which proved to be an interesting and at the same time a challenging process for the well-known voice of the 1980s dubbed films – Irina Nistor. Hence, the content of this article describe the peculiarities of dubbed films and assesses the quality of the translated films.

Keywords: dubbing, Communist Romania, film translation, translation errors, translation quality assessment, loss and gain in translation

Introducere. Retrospectivă asupra situației culturale în România regimului comunist

Între anii 1945-1989 viața culturală în România era sufocată de regimul politic comunist. Era aproape imposibil să poți privi ceva bun la televizor, literalmente vorbind, oamenii nu aveau la ce se uita. În școli și mass-media istoria era falsificată. În biblioteci nu exista acces la cărțile anterioare regimului sus-amintit, tocmai din dorința de a tăinui trecutul. Literatura era, la fel, cenzurată, iar lucrările scriitorilor, care nu conveneau din punct de vedere ideologic, nu erau aprobate de regim și, prin urmare, nu erau publicate. Chiar și scriitorii români clasici erau interzișii. Spre exemplu, autoritățile comuniste acceptau operele lui Mihai Eminescu; acestea erau studiate în școli, însă unele fragmente din anumite opere nu erau accesibile întrucât nu erau conforme cu politicile guvernului.

Cenzura persista și în muzică. Autoritățile comuniste respingeau diferite genuri muzicale, cum ar fi rock-ul, nu neapărat din motive politice ci pur și simplu pentru că acest gen de muzică nu era pe placul "mai marilor".

Privită în sens larg, cenzura face trimitere la interdicțiile suferite de către individ în conștiința și acțiunile sale. Aceasta există în toate societățile însă mai mult sau mai puțin voalată, dar, în regimurile totalitare, ea apare ca o constrângere socială, politică și culturală care apasă încontinuu pe conștiința oamenilor. Prezentată în toată "splendoarea" sa, vizibilă oriunde în viața publică, cenzura instaurată de regimul comunist era mult mai perfidă, chiar periculoasă. Rolul acesteia era să apere societatea împotriva ideologiei considerată dăunătoare de către liderii Partidului Comunist și

să instituie o nouă morală, cea a "cetățeanului nou" întru totul devotat și supus (Rădulescu 26). Consecințele acestor măsuri asupra textelor scrise sunt nenumărate: mutilarea operelor literare, denaturarea sensului cuvintelor, atenuarea aluziilor prea directe la realitățile contemporane ș.a.m.d (Rădulescu 26).

Spațiul românesc în anul 1985 era dominat de regimul lui Nicolae Ceaușescu. Ultimii douăzeci de ani fuseseră o perioadă în care românii duceau lipsuri de tot felul: hrană, îmbrăcăminte, condiții decente de viață, libertate, într-un cuvânt – sărăcie și, nu în ultimul rând, erau izolați din punct de vedere cultural. Libertatea de exprimare era, de asemenea, strict controlată. Deși conducerea promova ideea de libertate a persoanelor și dreptul lor la autodeterminare și dezvoltare, paradoxul consta în faptul că acest sistem politic nu făcea altceva decât să îngrădească drepturi fundamentale ale individului printre care libertatea de exprimare, libera circulație, aderarea la o credință etc. până la limitare completă.

Traducerile din alte limbi erau foarte puține și, bineînțeles, doar lucrările conforme ideologiilor comuniste puteau fi traduse. Din cauza controlului strict asupra tot ce se publica, exista un deficit de cărți bune pe care le puteai citi sau filme pe care le puteai viziona, chiar dacă acestea nu aveau legătură directă cu politica. România era cufundată în beznă la propriu și la figurat. Printre multiplele aberații ale deciziilor marelui dictator Ceaușescu era și transmiterea timp de doar două ore zilnic a programelor televizate care conțineau doar propagandă comunistă. Emisiunile informative erau interzise sau cenzurate. Decizia de a limita accesul oamenilor la orice sursă de informare, pe termen lung, avea efecte dezastruoase pentru întregul popor. Însă până și în cele mai dificile perioade oamenii au nevoie de divertisment la care, din păcate, românii nu aveau acces direct în anii 1980.

Dublajul de film – contact între România comunistă și Occidentul capitalist

Treptat, în România de la mijlocul anilor '80, începeau să-și facă tot mai simțită prezența casetele video cu filme, majoritatea – americane și, dacă cenzura era la ordinea zilei în tot ce se transmitea pe postul național, traducerile filmelor clandestine nu erau cenzurate, de aici și dorința oamenilor de a vedea ceva nou: de la imaginile unei lumi diferite față de ceea ce trăiau în fiecare zi și până la idei și atitudini ale altor națiuni.

Problematic pentru acele vremuri era că, odată pătrunse în țară, filmele trebuiau să fie traduse pentru publicul larg.

Orice formă de traducere audiovizuală joacă un rol important în dezvoltarea identității unui popor și a stereotipurilor naționale. Fiecare țară își cultivă propria tradiție de traducere a filmelor și, fiindcă un aspect important al modului în care pot fi vizionate filmele este cel legat de limbă, în epoca sus-menționată trebuiau să se identifice modalități pentru a aduce în contact, prin film, diferite culturi și națiuni vorbitoare de limbi diferite. Prin urmare, exista opțiunea subtitrării sau a dublajului și a voice-over-ului (variantă a dublajului). Decizia de a alege una dintre aceste forme nu este în nici un caz întâmplătoare ci are la origini diverși factori precum circumstanțe istorice, tradiții, tehnica cu care publicul s-a obișnuit, costuri, precum și poziția culturii sursă și a celei țintă într-un context internațional.

În România comunistă s-a optat pentru dublaj din motiv că această tehnică a fost cea mai accesibilă din punct de vedere al costurilor dar și al timpului alocat pentru traducerea filmelor.

Printre motivele pentru care dublajul era utilizat ca mod de traducere a filmelor în perioada postbelică în unele țări de pe continentul European, se numărau profunda preocupare a statului pentru puritatea și superioritatea propriei culturi și, deci, dorința de a-și proteja limba și cultura de orice influență străină, cum este cazul Franței, dar și obișnuința populației de a viziona filme în limba națională datorită numărului mare de producții de film, astfel existând cerere pentru naturalizare sub formă de dublaj. Un alt motiv pentru care țările au optat și optează pentru dublaj ca mod de traducere a filmelor este dorința de a păstra simțul identității naționale și al autonomiei prin intermediul limbii naționale. În această categorie de țări, cărora le sunt caracteristice asemenea particularități intră Italia, Spania și Germania, în care industria cinematografică postbelică reprezenta o moștenire directă a guvernelor fasciste anterioare. Prin urmare, dictatorii erau conștienți de faptul că, dacă poporul își auzea propria limbă vorbită în filme și la televizor, în general, se confirma importanța acesteia și sublinia simțul național. De asemenea, în Germania și Italia, guvernele au adoptat reglementări care promovau sau chiar implementau dublajul ca mod de traducere a filmelor.

Multe țări precum Marea Britanie, Olanda, Belgia, Suedia, Portugalia au urmat o altă cale pentru traducerea filmelor și anume – subtitrarea. Această decizie era motivată de câțiva factori precum numărul mic al populației și încasările modeste din vânzările biletelor la cinema. Alte

aspecte de menționat sunt prețul relativ mic pentru subtitrare (comparativ cu dublajul), mai multe limbi vorbite (cum este cazul Belgiei) în care erau folosite subtitrări duble și, nu în ultimul rând, numărul considerabil de filme importate.

Traducerea citită de către o singură persoană care dublează toate personajele din film, pe fundal putând fi auzite vocile actorilor originali, se practica în Polonia. Această tehnică este numită voice-over, e citită de pe foaie, se suprapune peste banda sonoră a filmului, creând un oarecare disconfort pentru spectator care nu poate să urmărească partea sonoră a originalului, pierzând astfel informația transmisă prin intonație, ritm, tonalitate etc. Problema acestui tip de traducere rezidă în faptul că toate personajele sunt redate de o singură voce care, cel mai des, nu este un actor și care nu transmite foarte multă emoție, iar o parte din intensitatea filmului se pierde. Prin multitudinea de dezavantaje pe care le prezintă, acest tip de traducere este mai degrabă o improvizație de circumstanță decât o traducere adecvată a filmelor.

Scopul și metodologia de lucru

Traducerea filmelor în România anilor 1980 este un caz specific și interesant din perspectiva modului de traducere, a circumstanțelor în care decurgea acest proces, a amplorii prin care traducerea filmelor, în special a celor americane, a reușit să modeleze gândirea fiecărui român, a cererii pentru traducerea filmelor și a publicului-țintă.

Scopul principal al acestui articol este orientat, cu precădere, asupra analizei calității produsului final al dublajului filmelor din limba engleză în limba română și ținem să menționăm că ne-am axat pe aspecte sincronice ale traducerii de film în România comunistă a anilor 1985-1989. Pentru a face posibilă reflectarea amănunțită a elementelor legate de traducerea filmelor în acest interval de timp, a fost necesară documentarea detaliată asupra caracteristicilor multilaterale a felului în care se realiza acest proces în perioada sus-amintită, asupra posibilităților și limitelor existente. În acest scop am consultat diverse surse pentru a ne informa și a obține date cât mai veridice cu referire la traducătorii pentru filme, opinii ale lor și ale publicului și, desigur, am vizionat (fragmente de) filme pentru analiza calității traducerii. Specificăm că, în demersul nostru, am identificat și analizat doar fragmente de film dublate din engleză în română din cauza imposibilității de a găsi filmele în variantă integrală. De asemenea, multe

dintre fragmentele disponibile online au o calitate foarte proastă a sunetului, ceea ce face practic imposibilă audierea acestora. Exemplele extrase cu care a fost posibil să lucrăm parvin din filme precum "Pretty Woman", "Absent nemotivat" și "Stakeout".

Particularitățile dublajul de film în comunismul românesc

Din punct de vedere tehnic și al redării mesajului în limba-țintă (LȚ), *subtitrarea*, definită drept ansamblul operațiunilor de traducere scrisă care însoțesc banda sonoră în LS a filmului (Lungu-Badea 137), redată într-o formă sincronizată, de obicei, în partea de jos a ecranului, alterează textul-sursă (TS) cel mai puțin și permite oricând publicului-țintă să observe prezența și impactul limbii-sursă (LS) în traducere.

În România anilor 1980, dublajul era practicat ca mod de traducere a filmelor și numai prin intermediul dublajului clandestin era posibilă apropierea dintre România comunistă și constrânsă și Occidentul capitalist și liberal. În continuare descriem particularitățile dublajului din perspectiva funcționării acestuia din punct de vedere tehnic, a circumstanțelor politico-sociale și a impactului asupra publicului-țintă pentru spațiul românesc comunist.

Dublajul modifică mult TS și îl face cunoscut publicului-țintă prin intermediul strategiei de traducere numită *naturalizare* (domestication) care, împreună cu *păstrarea elementului străin* (foreignization), a fost dezbătută de sute de ani, în sensul său modern însă, fiind cunoscută datorită cercetărilor traductologului Lawrence Venuti. În *Dicționarul de termeni utilizați în teoria și practica traducerii*, Georgiana Lungu-Badea definește *naturalizarea* drept tehnică sau strategie de traducere pragmatică prin care traducătorul acordă prioritate fluenței textului restituit în LȚ și minimalizează, deci, particularitățile identitare ale TS prin adaptarea culturemelor la așteptările cititorului-țintă (Lungu-Badea104). În traducerea filmelor, naturalizarea este utilizată în scopul ajustării articulației labiale a personajelor din film la dublarea dialogurilor în LȚ, cu scopul de a crea pentru audiență efectul prin care actorii vorbesc, de fapt, LȚ.

După cum am menționat deja, filmele în România regimului lui Ceaușescu erau dublate și, pentru mult timp, un aspect misterios al acestora era că fiecare personaj era tradus de o singură voce feminină – a Irinei Margareta Nistor – traducătoare la postul național TV. În general, un aspect important al dublajului este redarea replicilor personajelor de către un actor

de dublaj în scopul menținerii sau cel puțin al apropierii dublurii vocale de specificul vocal al personajului. De asemenea, sincronizarea interpretării simultane cu textul filmului este considerată un indiciu al calității traducerii. Dacă este să ne raportăm la perioada vizată în această lucrare, sincronizarea respectivă era mai curând un punct de reper informațional, adaptarea traducerii lipsind cu desăvârșire.

Începând cu anul 1986 și până la căderea comunismului, dublajul filmelor a avut un impact major asupra poporului român mult prea obosit de ce i se oferea la TV. Din punctul de vedere al multor români, filmele dublate de Irina Nistor a reprezentat o gură de aer pentru noutate, o portiță spre libertatea mult-râvnită a oamenilor de a alege ce să privească. Irina Nistor a dublat filme care pătrundeau din Occident – majoritatea americane, de la Hollywood și care, la momentul respectiv, erau interzise în România. Prin urmare, accesul la acestea se făcea pe ascuns, iar prin traducerile clandestine, traducătoarea avea libertatea de a se exprima și a reda în mod vădit secvențele care, de regulă, trebuiau să fie atent trecute pe sub lupa suspușilor regimului comunist. Filmele românești, și așa puține, nu ar fi conținut niciodată înjurături, cuvinte dure sau cu tentă sexuală, însă odată cu apariția filmelor clandestine, traducătorul evada în libertatea de a traduce fără interdicții. Astfel de cuvinte precum *preot, comunist împuțit, paște, sfânt, dumnezeu* etc. puteau fi auzite pe casetele video traduse de Irina Nistor și nicidecum la postul național de televiziune.

Românul anilor 1985-1989 asista treptat la o dezinhibare prin prisma filmelor pe care le viziona. Irina Nistor avea libertatea de a traduce absolut totul din filmul "interzis". Totuși, traducătoarea adopta un stil oarecum voalat privind argoul, așa încât impactul acestuia asupra publicului-țintă nu era echivalent cu efectul produs de original asupra publicului-sursă. Structuri de neconceput pentru a fi utilizate în filmele României totalitariste precum *Mother fucker* sau *Holly shit!*, spre exemplu, se traduceau lejer prin sintagme cu o conotație mai puțin dură spre exemplu *Sfinte Sisoe*. *Fuck you, man* era redat simplu prin *Du-te dracului*; *You, fat piece of shit! – Să nu-ți văd mutra, mă slănină ce ești!*, iar *You are a bunch of fucking assholes! – Niște tâmpiți sunteți cu toții.*

Puținii traducători de la acea vreme nu aveau timp pentru a viziona multitudinea de filme înainte de a le traduce. Prin urmare filmele erau traduse în timp real iar numărul erorilor comise era destul de mare. Au rămas epice structuri lingvistice precum *I'll kill ya, bitch!* tradusă de către Irina Nistor prin *O să te omor pe plajă!* (omonimie intralinguală) sau, în

contextul filmului *"48 de ore"*, când niște doamne în vârstă jucau scrabble... iar una dintre ele scrie *fucker*... în traducere de Irina Nistor – *"cel care face dragoste"*,...*mother-fucker,* adaugă o altă doamnă....*mama celui care face dragoste,* punctează traducătoarea. O altă secvență *Wow, what cool curves!* tradusă literal și, deci, denaturat – *Ce curbă răcoroasă!* O atenție deosebită trebuie acordată traducerii titlurilor filmelor, astfel încât să nu se repete erori de percepție intralingvală de genul *Deer Hunter,* "promovat" drept *Dragă Vânătorule,* care deformează iremediabil sensul contextual al filmului în traducerea în LȚ.

Un alt exemplu elocvent de traducere neconformă sensului poate fi ușor observat în fragmentul din filmul *Pretty Woman*, în care cuvântul *pantyhose* (engleză, dresuri) este tradus de Irina Nistor prin *chiloței* fapt care, exceptând mirarea privitorului, mai poate stârni și râsul acestuia**.** La fel și în cazul traducerii eronate a unității lingvistice *How long has he been in there? – Cât mai stăm?* In filmul *Stakeout* în care apare o confuzie la nivel de traducere al subiectului propoziției (pronumele personal *he* din engleză nu se traduce prin *noi*).

Pe lângă traducerile de multe ori neconforme cu sensul transmis de LS, în procesul dublajului surveneau și destul de multe omisiuni (Tabelul nr. 1) cauzate în mare parte de debitului verbal al personajelor din film, replicile cărora trebuiau traduse cât mai aproape de text. În acest caz menționăm incapacitatea traducătorului de a ține pasul cu viteza cu care personajele vorbeau, survenind astfel dificultăți de traducere ale unor structuri problematice, pentru redarea sensului cărora traducătorul avea nevoie de timp în scopul identificării unui echivalent adecvat. Traducătorul, însă, nu dispunea de acest timp și, probabil, în încercarea de a se revanșa față de publicul-țintă, apela la unele compensări ale informației pierdute. Totuși, acestea uneori nu erau justificate deoarece traducătoarea nu făcea altceva decât să umple lacunele cauzate de entropie. Analizând fragmentul disponibil online din filmul *Stakeout*, am putut remarca "jocul" dintre entropie și compensare în procesul traducerii. Omisiunile elocvente au fost evidențiate în textul din coloana din stânga a Tabelului nr. 1, iar adăugirile – în textul din coloana din dreapta al aceluiași tabel.

Tabelul nr. 1. Fragment din filmul *Stakeout*

Original	**Traducere de Irina Nistor**
- Yeah, I'd like another cup of coffee, please.|- **Okay**.	- Mai vreau o cafea.
- And I'd like a side order of sausage.|- **You bet**.	- Și niște cârnați.
- How long has he been in there?|- About ten minutes.	- **Ce dimineață**. Cât mai stăm?|- Vreo 10 minute.
- That is disgusting.|- Really? My God. Do you eat like that|in front of your mother?	- Dezgustător.|- Zău? Bine, tu mănânci așa și în fața lu' maică-ta?
- **It's an old family custom.|-** Well, I'll tell ya, it's not healthy. **You gotta take your time.** Do you have any|idea what that does to your digestive system? No, but I'm afraid|you're gonna tell me.	Ai răbdare. Trebuie să te gândești și la sistemul tău digestiv.
You've got to savour|the qualities of the cuisine. First the smell-|Oh, for Christ's sake!	N-am timp de așa ceva - Știi, trebuie mai întâi să simți un parfum bun și după aia... Gata.

O privire atentă ne face să concluzionăm că omisiunile predomină în mod vădit în transferul din engleză în română. Pe lângă vădite omisiuni, traducerile Irinei Nistor se caracterizează printr-o **economie** lexicală dusă la extremă. Spre exemplu, o unitate lexicală alcătuită dintr-un număr "x" de lexeme era redată prin mult mai puține și, prin urmare, informație prețioasă din film se pierdea. Luând în calcul tipul, modul și contextul în care era practicată traducerea filmelor în anii 1980, tendința de economie poate fi justificată. Pentru comparație, ne putem referi la același fragment de film analizat mai sus (Tabelul nr. 1) unde, în original, apar un total de 97 de cuvinte, comparativ cu 59 cuvinte – în varianta tradusă.

În același timp, se observă o tendință de neutralizare a valorii stilistice a expresiilor idiomatice în procesul traducerii. Astfel, *My God* este redat prin *Bine* sau *Oh, for Christ's sake!* este simplu tradus – *Gata*. Deși valoarea semantică a structurii se păstrează, traducătorul renunță la culoarea locală a unității lingvistice, astfel încât efectul și impactul asupra publicului-țintă redat de aceasta este atenuat.

Concluzie

În pofida procesului anevoios de traducere a filmelor în anii 1980 marcat de restricții și interdicții pentru această activitate, este de apreciat rolul și aportul traducătorului la iluminarea maselor. Neconcordanțele și neconformitățile cu originalul din fragmentele de film analizate, reflectate prin omisiuni, ambiguități, erori sau reinterpretări ale mesajului nu diminuează impactul filmelor asupra populației, ca mărturie fiind mulțimea de comentarii de mulțumire pentru munca și efortul depus de traducătorii "filmului interzis". Întrucât acest subiect continuă să fie de un mare interes pentru traductologi, lingviști, dar și cinefili sugerăm o abordare comparativă din perspectivă diacronică a calității filmelor traduse.

Bibliografie:

Lungu-Badea, Georgiana, *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2012.

Pitar, Mariana, "Traducerea documentelor multimedia", in *Revista Electronică de terminologie,* №3, 2005.

Rădulescu, Anda., "Entre censure et autocensure littéraire en Roumanie: L'odyssée d'un journal intime à l'époque communiste", in *Erudit*, Vol. 23, № 2, 2010, p. 23-52.

"Romania during Ceausescu's Dictatorship" http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/mmioc/anticomrev/docs/02.htm Accesat: 20.10.2016.

Szarkowska, Agnieszka, "The Power of Film Translation", in *Translation Journal,* Vol. 9, № 2, 2005.

Filme și fragmente de film

Absent nemotivat (fragment), dublat de Nistor Irina, https://www.youtube.com/watch?v=yD99hy-wyBM (consultat pe 15.10.2016).

Chuck Norris vs Communism, regizor Călugăreanu Ilinca, 2015.

Pretty Woman (fragment), dublat de Nistor Irina, https://www.youtube.com/watch?v=XDmAMMB0ilQ (consultat pe 15.10.2016).

Stakeout (fragment), dublat de Nistor Irina, https://www.youtube.com/watch?v=XIV0-dAS_1k&t=99s (consultat pe 15.10.2016).